

રાત્રિમધ્યે અવતરણ

વસ્તુનિર્દેશ

પ્રાણના પ્રભાવમાંથી મુક્ત થઈ જ્ઞાન માટે શાન્ત બનેલા મન સાથે, અંધતા અને આર્તિથકી અળગા પડેલા હૃદય સાથે, અશ્રુની આડમાંથી ને અજ્ઞાનમાંથી મેળવેલી મુક્તિ સાથે અશ્વપતિ વિશ્વની નિષ્ફળતાનું કારણ શોધવા વળ્યો, ને એણે ત્યાં અજ્ઞાનનો અંધારો ખાડો જોયો-દુનિયાના દુઃખનું મૂળ.

એક અનિષ્ટે તેમાંથી માથું ઊંચકી રાજાની સામે મીટ માંડી. પાછળ કંડારેલું રાત્રિનું મુખછદ્મ દેખાયું. કોઈ એક છૂપી હાજરી ત્યાં હતી. જીવનના કાળા બીજરૂપ મૃત્યુ ત્યાં હતું. ઉત્પત્તિ અને સંહારનું કારણ ત્યાં હોય એવું અનુભવાતું હતું. ત્યાંથી એક વિનાશક પ્રભાવ પ્રાણીઓ ઉપર ચૂપચાપ પ્રસરતો હતો. એ સત્યને ભ્રષ્ટ બનાવતો હતો, જ્ઞાનને શંકાથી સતાવતો, દિવ્ય શ્રુતિને અવરોધતો, જીવનયાત્રાના માર્ગમાંથી પથદર્શક ચિહ્નોને નાબૂદ કરી નાખતો ને પ્રેમને અને જ્યોતિને ઊલટામાં પલટાવી નાખતો હતો. કોઈ દેખાતું ન 'તું, છતાં જીવલેણ કાર્ય ચાલી રહેલું હતું. એક બાજુ જીવનનું મનોહર સ્વરૂપ હતું તો બીજી બાજુ ભીષણ બળો માણસની અહંતાને નરકનું ઓજાર બનાવી દેતાં હતાં. અદૃષ્ટમાંથી પ્રકટેલા કાળમુખાને કારણે આસપાસની હવા જોખમ ભરી બની ગઈ 'તી. મારની સેના માણસનું અધઃપતન આણવાના ઉપાયો યોજતી હતી.

જગત ને નરકની સરહદ ઉપરની 'નહિ કિસી કી' જમીન આવી. તરેહ તરેહનાં વિપરીતકારી માયાવી બળોનો ત્યાં વસવાટ હતો, તેઓ તરેહ તરેહનાં તારાજ કરતાં તોફાન મચાવતાં હતાં. દારુણ દૈત્યનું દૈવત જીવનની કમનસીબીનો ઉપહાસ કરી રહ્યું હતું. એ ક્યાંથી, ક્યારે ને કેવી રીતે ઓચિંતો પ્રહાર કરશે તે કહી શકાતું ન 'તું. એ પોતાનું ધાર્યું પાર પાડવા માટે ધર્મ-અધર્મ, શુભ-અશુભ, પાપ-પુણ્ય, જ્ઞાન-અજ્ઞાન, શાસ્ત્ર-અશાસ્ત્ર-સર્વનો ઉપયોગ કરતું હતું. ઠગવા માટે એ જ્ઞાન વાપરતું મારવા માટે પુણ્યને

પ્રયોજતું, અનિષ્ટ આપત્તિ આણવા માટે ધર્મ-નીતિ-સદાચારનું ઓથું લેતું. એના હુમલા અણધાર્યા ને ઓચિંતા આવતા ને બેફામોના ભોગ મળી જતા, ઊજળે રૂપે આવી એ દુર્ભાગ્યમાં દફનાવી દેતું. નિદ્રા ને નિઃશસ્ત્રતા ત્યાં વિનાશક બનતાં. સત્યને ત્યાંથી દેશનિકાલ કર્યું હતું, જ્ઞાનની જ્યોતિ નિષિદ્ધ હતી. એક અંધાધૂંધી જ ત્યાં પ્રવર્તતી.

પછી અશ્વપતિ આગળનું દૃશ્ય બદલાયું, પણ એની અંદર ભયાનકતા તો એની એ જ હતી. અજ્ઞાનનું નગર આવ્યું. અહંકારનો ત્યાં મહિમા હતો; જૂઠાણું અન્યાય ને પ્રવંચના ત્યાં પ્રવર્તતી. બધી ઉચ્ચ વસ્તુઓ સામે ત્યાં સુંબેશ ઉઠાવાતી. શક્તિ, સ્વાર્થ, લોભલાલસા, પ્રિય લાગતાં પાપ ત્યાં પ્રભુને બદલે પૂજાતાં. એ એવું તો ભયંકર સ્થાન હતું કે ત્યાં થઈને જનાર પ્રભુનું નામ ન લે ને પ્રાર્થના ન કરે તો તેનું આવી જ બન્યું સમજવું. જેમના હૃદયમાં પ્રભુનો વાસ હતો તેઓ જ ત્યાં સલામત હતા. હિંમત ત્યાં બખ્તર બનતી, શ્રદ્ધા તરવારનું કામ કરતી, ને તરંત જ સામો ધા કરવાની તત્પરતા ત્યાં સાવધાન રહી રાખવી પડતી. એ 'નહિ કિસી કી' પટી વટાવી રાજા રાત્રિ પ્રત્યે વળ્યો.

ત્યાં વધારે ગાઢ અંધકાર ને વધારે ખરાબ રાજ્ય એની વાટ જોતાં હતાં. ત્યાં પ્રભુ, સત્ય ને પરમજ્યોતિ કદી હતાં જ નહિ યા તો ત્યાં તેમનું કશું ચાલતું ન હોય એવું હતું. ત્યાં માત્ર હીન છાયાઓ છકી રહી હતી. બધાં જ ત્યાં બેડોળ, બેઢંગ ને બેફાટ બહલાયેલાં હતાં. પાપ, લાલસા, લોલુપતા ત્યાં ધૃણાજનક રૂપે સામે મળતી. અસ્વાભાવિક વિપરીતતાઓનું ત્યાં આરાધન થતું. ગંદવાડ, દુર્ગંધ, પાશવ આવેશો ત્યાં જોવામાં આવતા. વશીકરણ કરતી આંખો ત્યાં અંધકારમાં જ્યાં ત્યાં સરપતી દેખાતી. રાત્રિના અંધકારમાં નરકનું નર્કું રહસ્ય ત્યાં છતું થતું હતું.

આસુરી, રાક્ષસી, પૈશાચી શક્તિઓનું મહાધોર ધમસાણા ત્યાં મચ્યું રહેતું. માણસો જેવા દેખાતા જીવો ત્યાં એકહથ્થું સત્તા ચલાવતા. મોટી મોટી વાતો કરનારાઓ તે હીનતામાં હીંડતા, વ્યાલની માફક વર્તતા. અધમતાને ત્યાં ઊંચી પદવીએ ચઢાવી દીધેલી હતી. ઉઘેઈના રાફડા જેવા એ સ્થાનમાં પ્રકાશ કદી પહોચ્યો ન 'તો, મનની જ્યોતિ ત્યાં ઝૂંટવી લેવામાં આવતી.

અશ્વપતિને ત્યાં મલ્લમુદ્ધ કરવાં પડ્યાં. મહામહેનતે એમનો વળગતો પ્રભાવ ખંભેરી નાખવો પડ્યો. એમ કરતો કરતો એ દીવાલ વગરના

સ્થાનમાં આવી પહોંચ્યો. કોરા પાના જેવો ડારતો એ ખુલ્લો પ્રદેશ પાપમુખી નિર્જનતાથી વ્યાપ્ત હતો. ત્યાં અણદીઠ વિરોધી પ્રાણ હતો. પ્રકાશ અને સત્યનો સામનો ત્યાં થતો. અશ્વપતિની આગળ ત્યાં મૃત્યુનું ને ભાનવાળા સૂનકારનું દૃશ્ય આવેલું હતું. વધતી જતી રાત્રિની ધોરતા અને અતલગર્ત પોતાના આત્માને ગળી જવા આવતાં હોય એવું અશ્વપતિને લાગ્યું. ત્યાં ઓચિંતું એ બધું અલોપ થયું અને એકે દુરિતાત્મા રહ્યો નહીં. પોતે એકલો કાળરાત્રિના સાથમાં ત્યાં રહ્યો. પોતે હવે અતલગર્ત અંધકારના ઉદરમાં ઊતરવા લાગ્યો.

પણ અશ્વપતિ ધૈર્યથી સહેવા લાગ્યો ને એણે ભયની ભડકને શમાવી દીધી. પછી શાન્તિ અને શાન્તિ સાથે આત્મદૃષ્ટિનું સર્વોચ્ચ સામર્થ્ય પુનઃપ્રાપ્ત થયું. નરી ભયાનકતાને પ્રશાંત જ્યોતિએ પ્રત્યુત્તર વાળ્યો. એની અંદરનો અક્ષર, અમર અને અજન્મા આત્મદેવતા ઊભો થયો, ને એણે વિશ્વના દુઃખનો ને દારુણ ત્રાસનો સામનો કર્યો. દૃષ્ટિમાત્રથી એણે પ્રકૃતિના ભરતી વેગને વશ કર્યો અને પોતાના અનાવૃત્ત આત્મા વડે નરકનો ભેટો કર્યો.

પ્રાણથી મન છૂટેલું, બનાવેલું જ્ઞાનાર્થે સ્થિરતાભર્યું,
અંધતા ને વેદનાથી,
અશ્રુઓની સીલથી ને પાશથી અજ્ઞતાતણા
હૈયું છૂટું પડાયલું
લઈને એ વળ્યો વિશ્વવ્યાપી નિષ્ફળતાતણું
શોધી કારણ કાઢવા.

જોયું પ્રકૃતિ દૃશ્ય મુખથી પાર દૂરમાં,
નાખી નજર દેખ્યું ના જાય એવા વિરાટમાં
ભયાવહ અવિજ્ઞાત હતું એવા અનંતમાં,
વસ્તુઓના અંતહીન ગૂંચળાની પૂઠે સૂતેલ જે હતું
ને વિશ્વને વહી જાતું જે અકાળ નિજ વિસ્તૃતતામહી,
ને જેના સત્ તણી બાલ લહરીઓ બને જીવન આપણાં.
એના અચેત ઉચ્છ્વાસે ભુવનો વિરચાય છે
ને એનાં રૂપ કે એની શક્તિઓ છે જડતત્ત્વ તથા મન,

જાગ્રત આપણા છે જે વિચારો તે

છે પેદાશ એહનાં સપનાંતણી.

ઢાંકી રાખે પ્રકૃતિનાં ઊંડાણો તે વિદીર્ષ પડદો થયો:
વિશ્વના કાયમી દુઃખકેરું એણે ઉદ્ગમ સ્થાન નીરખ્યું,
ને નિહાળ્યું અવિધાના કાળા ગર્તતણું મુખ:
મૂળોએ જિંદગીકેરાં જે અનિષ્ટ ચોકિયાત બન્યું હતું
તેણે માથું ઉઠાવ્યું ને આંખ શું આંખ મેળવી.

અવસાન જહીં પામે આત્મલક્ષી

અવકાશ ત્યાં ઝાંખા એક કાંઠડે,

છે જે અસ્તિત્વમાં તેની ઊંચવાસે

આવેલી કો રૂપડી એક ધારથી,

અંધકારભરી એક અવિધા જાગ્રતા થઈ
કાળ ને રૂપને જોઈ આશ્ચર્ય-ચક્રિતા થતી
ને ખાલી આંખ ફાડીને તાકી તાકી નિહાળતી
રચનાઓ જીવમાન શૂન્યે ઊભી થયેલી તરકીબની,
ને આપણા થયા જ્યાંથી આરંભો તેહ ગર્તને.

દેખાયું પૃષ્ઠભાગે ત્યાં કંડારેલું અને ભૂખર વર્ણનું

મુખછદ્મ નિશાતણું

સર્જાયેલી સર્વ ચીજોતણો જન્મ નિરીક્ષતું.

પ્રચ્છન્ન એક સામર્થ્ય જેને ભાન પોતાના બળનું હતું,

અસ્પષ્ટ અથ સંતાતું એક સાન્નિધ્ય સર્વતઃ,

સૃષ્ટ સૌ વસ્તુઓને જે ધમકી આપતું હતું

એવું એક ઘોર દૈવ વિપરીત પ્રકારનું,

કાળું જીવનનું બીજ બનેલું મૃત્યુ,-એ બધાં

ઉત્પન્ન કરતાં વિશ્વ ને સંહાર કરતાં લાગતાં હતાં.

પછી ગર્તોતણી ઘોર રહસ્યમયતા થકી

ને છદ્મરૂપના પોલા હૈયામાંથી પ્રસર્પતું

બહાર કૈક આવ્યું જે રૂપહીન વિચાર સમ લાગતું.

પ્રભાવ પ્રાણહારી કો ચુપકીથી જીવો પર ફરી વળ્યો

મારક જેહનો સ્પર્શ અમરાત્માતણી પૂઠે પડયો હતો,

અંગુલી મૃત્યુની તંગ કરનારી મુકાઈ જિંદગી પરે,
વ્યામોહે, શોક ને દુઃખે
આત્માની સત્ય, આનંદ અને જ્યોતિ માટેની સહજ સ્પૃહા
પર આવરણો રચ્યાં.

વૃત્તિ સત્ત્વતણી સાક્ષાત્, સાચી પ્રકૃતિ-પ્રેરણા
હોવાનો કરતી દાવો ગૂંચળાઈ વળી એક વિરૂપતા.
વિરોધી, કરતું ભ્રષ્ટ, મન એક કરી કાર્ય રહ્યું હતું,
સચેત જિંદગીકેરે ખૂણે ખૂણે સલામત છુપાયલું,
પોતાના વિધિસૂત્રોથી સત્યને તે દોષયુક્ત બનાવતું;
આત્માની શ્રુતિને આડે આવીને અટકાવતું,
શંકાની રંગછાયાથી જ્ઞાનબાધા બની જતું,
દેવોની ગૂઢ વાણીને બંદીવાન બનાવતું,
જિંદગીની તીર્થયાત્રાતણાં પથ બતાવતા

ભૂંસી નિશાન નાખતું,
ઘર્માજ્ઞાના શિલાલેખો કાળે સ્થિર લખેલ તે
તોડી રદ બનાવતું,

વિશ્વવિધાનના પાયાપર ઊભાં કરંત એ
નિજ અંધેરનાં કાંસે ઢાળ્યાં બંધક માળખાં.
જ્યોતિ ને પ્રેમ સુદ્ધાં એ વેશધારી ભયના જાદુમંત્રથી
દેદીપ્યમાન દેવોની પ્રકૃતિથી પરાશ્મુખ થઈ જઈ
સેતાનો ને ભમે દોરી જતા સૂર્યોકેરો આશ્રય શોધતાં,

પોતે જોખમ ને જાદૂ બની જતાં,
વિકારપૂર્ણ માધુર્ય, સ્વર્ગે જન્મેલ દુષ્ટતા:
દિવ્યદિવ્ય વસ્તુઓને

આપવાને વિરૂપત્વ શક્તિ એની સમર્થ છે.
વાયો વિશ્વ પરે વાયુ શોકસંતાપથી ભર્યો;
વિચારમાત્ર જૂઠાણે ઘેરાયો ને

કર્મમાત્રે મરાઈ છાપ દોષની
કે નિશાની નાસીપાસીતણી લગી,
છાપ નિષ્ફલતાકેરી અથવા તો વૃથા સફલતાતણી

મરાઈ ત્યાં સર્વ ઉચ્ચ પ્રયત્નને,
 કિંતુ કારણ ના જાણી શક્યું કોઈ પોતાના વિનિપાતનું.
 અવાજ સંભળાતો ના, તે છતાં યે કૂડો કપટવેશિયો
 કાનમાં કેં કહી જતો,
 અજ્ઞાન દ્વેષે બીજ વવાઈ એક ત્યાં જતું
 અને તે ધારતું કાળું ફળ દુઃખ-મૃત્યુનું ને વિનાશનું.
 છે અદૃષ્ટતણાં ઠંડાગાર રૂક્ષ મોટાં મેદાન, ત્યાં થકી
 રાત્રિનું ધૂસરું ધારી મુખછદ્મ અદૃશ્ય રૂપ આવતા
 ભયજોખમથી પૂર્ણ શક્તિના એક લોકથી
 હુમલો કરવા માટે છાયાલીન ઘોર સંદેશવાહકો;
 એલચીઓ બન્યા 'તા એ એકમાત્ર સંપૂર્ણ પાપકર્મના.
 સંભળાયે નહીં એવા બોલાતા 'તા સ્વરો નીરવતામહી,
 જોયા ના કોઈએ એવા હસ્ત બોતા હતા મારક બીજને,
 આકાર નવ દેખાતો, છતાં કર્મ કરાતું 'તું અઘોર કેં,
 વકાક્ષરે લખાયેલા પોલાદી ફરમાનથી
 પાપ ને ઊલટા દૈવકેરો ધારો લદાતો બળજોરથી.
 બદલાયેલ ને બૂરી મેલી આંખે

દૃષ્ટિપાત જિંદગીએ કર્યો અશ્વપતિ પરે:
 એની સુંદરતા એણે જોઈ, જોયું
 હૈયું જે સૌ વસ્તુઓમાં ઝંખના કરતું હતું
 ને સંતુષ્ટ રહેતું 'તું જરાક જેટલે સુખે,
 સત્ય કે પ્રેમના અલ્પ રશ્મિને જે ઉત્તરો આપતું હતું;
 ત્યાં અશ્વપતિએ જોયો એના સ્વર્ણ પ્રકાશને,
 જોયું એનું નીલ વ્યોમ દૂરનું ને જોયાં લીલમ પાંદડાં,
 રંગ જોયા, જોઈ પુષ્પસુવાસને,
 ચારુતા શિશુઓની ને સખાઓનો જોયો સ્નેહલ ભાવ ત્યાં,
 સૌન્દર્ય, સુન્દરીઓનું ને માયાળુ દ્વેષો માણસોતણાં,
 કિંતુ હંકારતાં ચિત્તભાવોને પ્રાણશક્તિના
 બળો ભીષણ જે તેઓનેય એણે નિહાળિયાં,
 ને જોઈ યાતના એણે જિંદગીએ વેરેલી નિજ માર્ગમાં,

જોયું દુર્ભાવ્ય સાથેનું સાથે રે 'તું
 અણદીઠાં માનવી પગલાંતણી,
 એનાં દુરિત ને દુઃખ જોયાં, જોઈ છેલ્લી બક્ષિસ મોતની.
 ઉચ્છ્વાસ ભ્રમણાભંગતણો ને પડતીતણો
 જિંદગીની પકવતાની જોતો વાટ કરી ભ્રષ્ટ રહ્યો હતો
 ને સારે ચૈત્યને રેષે કો'વાણ આણતો હતો:
 પ્રગતિ મૃત્યુને માટે ભક્ષ્યકેરો પ્રબંધ કરતી હતી,
 હણાયેલી જ્યોતિકેરો ધર્મને જે રહ્યું 'તું વળગી જગત્
 તે મરેલાં સત્યકેરા સડતાં મુડદાંતણી

સ્નેહે સંભાળ રાખતું,

વિરૂપાયેલ રૂપોને અપનાવી
 મુક્ત, નૂતન ને સાચી વસ્તુઓનું એમને નામ આપતું,
 પીતું સૌન્દર્ય કદ્દરૂપ અને દુરિત માંહથી,
 દેવોની મિજબાનીમાં મહેમાન છે પોતે એમ માનતાં
 ભ્રષ્ટતાનો રસાસ્વાદ લેતાં ખૂબ મસાલેદાર ખાધ શો.
 ભારે હવા પરે એક અંધકાર રહેઠાણ કરી રહ્યો.

હોઠે પ્રકૃતિના શુભ
 હતું જે સ્મિત, તેનો તે શિકાર કરતો હતો,
 તેણે નાખી હણી એને હૈયે શ્રદ્ધા જે સ્વભાવથકી હતી,
 ને એની આંખમાં મૂકી ભયકેરી દૃષ્ટિ કુટિલતાભરી.
 જે લાલસા મરોડે છે આત્માકેરી સ્વાભાવિક ભલાઈને
 તેણે ચૈત્યાત્મની સીધી સાદી સહજ વૃત્તિના
 સ્થાનમાં ઉપજાવીને પાપની ને પુણ્યની સ્થાપના કરી:
 દ્વન્દ્વભાવી અસત્યે એ દઈ દુઃખ નિસર્ગને
 તેમનાં જોડિયાં મૂલ્ય મના પામેલ મોજને

ઉત્તેજિત બનાવતાં,

કૃત્રિમ સાધુતામાંથી પાપદ્વાર હતાં મુક્તિ અપાવતાં,
 ધર્માધર્મથકી પુષ્ટિ અહંતા પામતી હતી
 અને નરક માટેનું એ પ્રત્યેક હથિયાર બની જતું.
 નકારાયેલ ઢેરોમાં એકધારા પથકેરી સમીપમાં

સાદા પુરાણ આમોદો તજાયેલા પડ્યા હતા
વેરાને જિંદગીકેરા રાત્રિમધ્યે થયેલા અવતારના.

મહિમા જિંદગીકેરો કલંકિત થઈ જઈ

ઝંખવાઈ શંકાસ્પદ બન્યો હતો,
સર્વ સૌન્દર્યનો આવી ગયો અંત બુઢાપો પામતા મુખે;
શાપ્યો છે ઈશ્વરે જેને
એવા અત્યાચાર રૂપ જેની શક્તિ સર્વ બની ગઈ,
ને આવશ્યકતા જેની મનને છે
એવી એક કલ્પનાની સૃષ્ટિ સત્ય બની ગયું;
શોધે આનંદની શ્રાન્ત મૃગયાનું રૂપ લીધું હતું હવે,
જ્ઞાન સર્વ અવિદ્યાના સંદેહાત્મક પ્રશ્નને
રૂપે બાકી રહ્યું હતું.

અંધકારે ગ્રસાયેલા ગર્ભમાંથી ન હોય શું

તેમ તેણે નીકળી બહાર આવતું

જોયું શરીર ને મોઢું કાળા એક અદૃષ્ટનું
જિંદગીની બાહ્યવર્તી ચારુતાની પછવાડે છુપાયલું.
વ્યાપાર જોખમી એનો દુઃખકારણ આપણું.
એનો ઉચ્છ્વાસ છે સૂક્ષ્મ વિષ એક માનવી દૃઢયોમહી;
સંશયાસ્પદ એ મોંથી પાપ સર્વ શરૂ થતું.
ભૂત શો ભમવા લાગ્યો ભય હાવે સાધારણ હવામહી;
ભરાઈ એ ગયો લોક ડારનારાં બળો વડે,
અને સહાય કે આશા માટે એણે જ્યાં જ્યાં નજર ફેરવી
ત્યાં ત્યાં ક્ષેત્રે, ગૃહે, શેરીમહી નાખી છાવણી ને બજારમાં
દેહધારી પ્રભાવોનો ભેટો એને થતો ગયો:
હતા સશસ્ત્ર તે, ચિત્તે બેચેની ઉપજાવતા,
શિકારી શા સરંતા ને ચોર જેમ આવ-જા કરતા હતા.
દેવીઓનાં સ્વરૂપો ત્યાં કાળાં નગ્ન તાલબદ્ધ જતાં હતાં,
ઘોર અસુખને ભાવે હવાને ગભરાવતાં;
ભય ફેલાવતા પાય આવતા 'તા અણદીઠ સમીપમાં,

ઘમકી આપતાં રૂપો સ્વપ્ન-જ્યોતિ પર એ આવતાં ચડી,
 જેમની દૃષ્ટિ સુદ્ધાં યે મોટી આફત શી હતી
 એવાં અનિષ્ટ ભાખંતાં સત્ત્વો માર્ગે એની પાસે થઈ જતાં:
 મોહિની ને મધુરતા ઓચિંતી ને ભયે ભરી,
 મુખો લોભાવતાં ઓઠ ને આંખોને એની આગળ ઊંચકી,
 ઝાલનારી જાળ જેવા સૌન્દર્યથી સમજાયલાં

એની નિકટ આવતાં,

પણ પ્રત્યેક રેખામાં જીવલેણ હતો હેતુ છુપાયલો
 ને ભયંકર રીતે એ પળમાં જ બદલાઈ જતાં હતાં.

કિંતુ ઢાંકેલ-ઢૂંકેલ હુમલો તે

જોઈ-જાણી શકતો એકલો જ એ.

પડ્યો 'તો પડદો એક આંતરદૃષ્ટિની પરે,
 ભયકારક પોતાનાં પગલાંને છુપાવતું

બળ એક હતું તહીં;

બધુંય પડતું જૂઠું તે છતાંયે પોતાને સત્ય માનતું;
 હતાં બધાંય ઘેરામાં કિંતુ છે એ ઘેરો તે જાણતાં ન 'તાં:
 કેમ કે કોઈ યે જોઈ શકતું ના

કર્તાઓને પોતાના વિનિપાતના.

હતું આ બળની મ્હોરાછાપ ને અધિકાર, તે
 હજી પાછા રખાયેલા કાળા કોઈ જ્ઞાનના ભાનથી ભર્યો,
 જ્યાંથી આવ્યાં હતાં પોતે તે રાત્રિની પ્રતિ પાછાં વળી જતાં
 અધોર પગલાંઓનો ઝાંખો માર્ગ જતો હતો,
 તેને અનુસરી રાજા પણ ત્યાં ચાલતો હતો.
 પ્રદેશે એક એ પ્હોંચ્યો જેને કો'એ રચ્યો ન 'તો

ને સ્વામિત્વ જે પરે કોઈનું ન 'તું:

પ્રવેશી શક્તાં ત્યાં સૌ કિંતુ ઝાઝું ટકી ન શક્તાં તહીં.
 પાપકેરી હવાની એ કોઈનીયે નહીં એવી જગા હતી,
 ઘરબાર ન એકે ત્યાં છતાં ગીયોગીય ભર્યો પડોશ એ
 આ લોક ને નરકની વચગાળે સીમારૂપ રહ્યો હતો.
 અસત્યતાતણું રાજ્ય ચાલતું ત્યાં હતું પ્રકૃતિની પરે:

ન જ્યાં સંભવતું સત્યરૂપ કાંઈ એવું સ્થાનક એ હતું,
 કેમ કે હોય જે હોવાતણો દાવો તેવું કશું હતું ન ત્યાં:
 ભવ્ય દેખાવને વીંટે ઘણું મોટું પોલ એક રહ્યું હતું.
 ને તે છતાં કશુંયે ના પોતાની આગળેય ત્યાં
 સંદેહાત્મક હૈયામાં નિજ દંભ કબૂલતું:
 વિશાળી વંચના સર્વ વસ્તુઓનો હતો સહજધર્મ ત્યાં;
 વંચનાને જ લીધે તે જીવી એ શક્તાં હતાં.
 લેતી પ્રકૃતિ આ જે જે રૂપો તેના અસત્યની
 નિઃસાર શૂન્યતા એક હતી બાંધધરી બની,
 ને અલ્પ કાળને માટે
 એ તેમની હયાતીને જિંદગીનો આભાસ ઉપજાવતી.
 ઉછીના એક જાદૂએ આકર્ષાને

રિક્તમાંથી આણ્યાં 'તાં બહાર એમને;

ધારણ કરતાં તેઓ

પોતાનું જે નથી તેવા રૂપને ને પદાર્થને,
 ને પોતે જે ટકાવી શક્તાં નથી

તેવો રંગ બતાવતાં,

દર્પણો એ સત્યતાની માયાવી સૃષ્ટિનાં હતાં.

મેઘધનુષ શી એકેએક આભા હતી અસત્ય ઓપતું;
 અસત્ સૌન્દર્ય શોભાએ સજતું 'તું મોહિનીએ ભર્યું મુખ.

વિશ્વાસ ના કશાની યે સ્થાયિતા પર શક્ય ત્યાં:

અશ્રુને પોષતો હર્ષ, અને રૂડું કૂડું જણાઈ આવતું,

પણ ના કોઈએ પુણ્ય લણ્યું પાપ થકી કદી:

પ્રેમ અલ્પ સમામાં જ દ્વેષમાં અંત પામતો,

અને મારી નાખતી પીડથી મુદા,

સત્ય અસત્યતાકેરું રૂપ લેતું

અને રાજ્ય મૃત્યુકેરું જિંદગી પર ચાલતું.

પ્રહાસ કરતી 'તી કો શક્તિ એક વિશ્વની દુષ્ટતા પરે,

કટાક્ષ એક વિશ્વે જે વિપરીતો છે તે સૌ એકઠાં કરી

બાથમાં એકબીજાની બથવાને ફગાવતું,

મુખે પ્રભુતણે હાસ્ય કડવાશે ભર્યું તે પ્રેરતું હતું.
 અળગી એ, છતાં એની બધે અસર વ્યાપતી,
 ફાટવાળી ખરીકેરી નિશાની એ છાતી ઉપર છોડતી;
 અમળાટે ભર્યું હૈયું ને નિરાળું સ્મિત નિસ્તેજતાભર્યું
 જિંદગીના પાપપૂર્ણ હાસ્યપ્રધાન નાટ્યની
 મશ્કરી કરતું હતું.

સૂચના આપતો એક જોખમી ઘોર રૂપના
 આવાગમનનું તહીં

અઘોર પગલાંઓનો ધ્વનિ મંદ બની જતો
 કે જેથી સમજી કોઈ શકે ના ને સાવધાન રહે નહીં;
 સુણતું નવ કોઈ જ્યાં સુધી એનો ભયંકર
 ગ્રાહ આવી પહોંચતો ના સમીપમાં.

અથવા તો બધું એક આવાગમનની શુભા
 આગાહી આપતું હતું;

હવા અનુભવાતી ત્યાં હતી ભવિષ્યવાણિની,
 અને આશા હતી સ્વર્ગીયતાભરી,
 શાસ્ત્રનાં વચનો માટે સહુ શ્રવણ માંડતા,
 નિરીક્ષતા નવો તારો નિહાળવા.

પિશાચ પડતો દૃષ્ટે કિંતુ જામો જ્યોતિનો અંગ ધારતો;
 લઈ સહાય આવેલા સ્વર્ગોમાંથી

દેવદૂત સમો એ લાગતો હતો:

શાસ્ત્ર ને ધર્મને શસ્ત્રે સજ્જ એણે હતું અસત્યને કર્યું;
 બુદ્ધિથી ઠગતો 'તો એ, સાધુતાથી આત્માને હણતો હતો,
 અને સ્વર્ગે જતા માર્ગે સત્યાનાશ પ્રતિ એ દોરતો હતો,
 શક્તિ ને હર્ષનો ભાવ આપવામાં અત્યુદાર બની જતો,
 અને અંતરમાંથી જે સમે સૂચન આવતું
 ત્યારે મીઠે અવાજે એ વળી પાછી ખાતરી આપતો હતો,
 મનને યા બનાવી એ દેતો બંદી મનકેરી જ જાળમાં;
 અસત્ય ભાસતું સત્ય એના તર્કકેરી પ્રબળ યુક્તિએ.
 દેતો દંગ બનાવી એ શ્રેષ્ઠોને ધર્મજ્ઞાનથી

હતું જગત એ એક યુદ્ધનું ને ઓચિંતા હુમલાતણું.
 ત્યાં જે હતા બધાએ તે પોતા માટે જ જીવતા;
 સર્વ ત્યાં સર્વની સામે મોરચા માંડતા હતા.
 છતાં ઉચ્ચતર શ્રેય સાધવાને માગતા મનની પ્રતિ
 એકસમાન વિદ્વેષે ભર્યા એ વળતા હતા;
 હદપાર કરાયેલું હતું સત્ય તહીં થકી
 કે રખે હામ ભીડે એ મોઢું ઉઘાડવાતણી
 ને સ્વપ્રકાશથી હૈયું દૂભવે અંધકારનું,
 કે અરાજકતા છે જે જામેલી ત્યાં સ્થાપિત વસ્તુઓમહી
 તેમની બદબોઈ એ જ્ઞાનના ગર્વથી કરે.

બદલાયું પછી દૃશ્ય,
 કિન્તુ એના હાઈમાં તો એની એ જ હતી ભીષણતા ભરી:
 સ્વરૂપ ફેરવી એનું એ જ જીવન તો રહ્યું.
 રાજ્ય વગરની એક રાજધાની હતી તહીં:
 રાજ્યનો કરનારો કો ન 'તો, માત્ર સમૂહો મથતા હતા.
 જ્યોતિને જાણતી ના જે એવી જમીનની પરે
 પુરાતન અવિદ્યાનું પુર એણે નિહાળ્યું સંસ્થપાયલું.
 પ્રત્યેક ચાલતો 'તો ત્યાં એકલો ને પોતાના અંધકારમાં:
 મતભેદ થતો માત્ર પંથો બાબત પાપના,
 જાત માટે જ પોતાની રીતે જીવન ગાળવા
 કે સાધારણ જૂઠાણું ને અર્ધમ બળાત્કારે ચલાવવા
 બાબતે ત્યાં મતભેદ થતા હતા.

સ્વ-મયૂરાસને બેઠો અહંકાર હતો ત્યાં રાજવી-પદે,
 અસત્યતા હતી એની બાજુ બેઠી રાણી ને સહચારિણી:
 દેવલોક વળે જેમ સત્ય ને પ્રભુની પ્રતિ
 તેમ ત્યાં તેમની પ્રત્યે જગતે વળતું હતું.
 વેપારે દુષ્ટતાકેરા કાયદેસર જે હતાં

પ્રતિષ્ઠાપૂર્ણ કાટલાં,
 કપરાં ફરમાનોથી ત્યાં અન્યાય તેમને ન્યાય ઠેરવે,

કિંતુ તોલ બધા જૂઠા હતા, એકે ન એકસરખો વળી;
એક હાથે ત્રાજવું ને બીજામાં તરવાર છે

એ હમેશાં એ રીતે નીરખ્યે જતી
કે રખે ધર્મલોપી કો શબ્દ ઊઠે અને નાખે કરી છતું
જૂના અંધેરનું એનું વિધિસૂત્ર પવિત્ર ત્યાં.
ઘોષણા કરતી મોટી સ્વેચ્છાવૃત્તિ જ્યાં ત્યાં સંચરતી હતી,
નીતિ ને સુવ્યવસ્થાની વાતોને જલ્પતો જતો
દુરાચાર શિકારીની જેમ પીછે પડ્યો હતો;
વેદી સ્વાધીનતા માટે ન 'તી એકે રચાયલી;

ધિક્કારાતી હતી સાચી સ્વતંત્રતા

અને એનો થઈ શિકાર ત્યાં જતો:

ક્યાંય જોઈ શકાતાં ના સામંજસ્ય, સહિષ્ણુતા;
પ્રત્યેક જૂથ પોતાના નરી ભીષણતાભર્યા
નાગા નિયમની ઘોર ઘોષણા કરતું હતું.
શાસ્ત્રના નિયમોકેરી મૂઠવાળું ચોકઠું એક નીતિનું
કે સહોત્સાહ માનેલો ને પ્રશસ્ય ગણાયલો
સિદ્ધાંત બનતો કોઠો
જેમાં ઉચ્ચ સ્વર્ગકિરી સમાઈ સંહિતા જતી.
ભૂના અઘોર ગર્ભેથી નીકળેલા કૂર કઠોર જાતના
યોદ્ધાઓને નાગરોનો અકડાતો ને ભયાનકતાભર્યો
કઠોર શ્રેષ્ઠતાકેરો અભિમાની અને કડો.

દોરદમમ આપતી

હતી, કવચધારી ને લોહનાળવાળી આચાર-પદ્ધતિ.
પરંતુ એમનાં આત્મગત કાર્યો જૂઠો એ ડોળ પાડતાં;
બની 'તી તેમનાં સત્ય અને ધર્મ સત્તા ને ઉપયોગિતા,
તાર્ક્ય-લોલુપતા પંજે ઝડપી ઝાલતી હતી

વિપ્સાની પ્રિય વસ્તુને

મરાતી તીક્ષ્ણ ચાંચો ને હતા ન્હોર વિદારતા

શક્તિહીન શિકારને.

મઝેનાં પાપની મીઠી તેમની ગુપ્તતામહી

વશ પ્રકૃતિને તેઓ વર્તતા 'તા, ધર્મજ્ઞ પ્રભુને નહીં
વિરોધી વસ્તુઓકેરી

ગાંસડીઓ વેચનારા વેપારીઓ અબોધ એ
પોતે આચરતા જે તે જો બીજો કોઈ આચરે

તો તેઓની પર જુલ્મ ગુજારતા;
એમના કોઈ સાથીના દુર્ગુણે જો પડતી દૃષ્ટિ એમની
તો ઊઠતા ભભૂકી એ પ્રચંડ પુણ્યકોપથી;
વિસારી દોષ પોતાનો ઊંડાણોમાં છુપાયલો,
પડોશી કરતાં પાપ પકડાતો તો તે પામર લોક શા
તેહને પથરાટતા.

વ્યાવહારિક આંખોએ જોનારો જજ ભીંતરે
ફેંસલાના ખોટા હુકમ આપતો,
સૌથી અઘમ અન્યાય પાયા ઉપર ન્યાયના

પ્રસ્તુત કરતો હતો,
ખરાબ કામને તર્કબળે સાચાં ઠરાવતો,
વાણિયાવૃત્તિના 'હું' ના સ્વાર્થ ને કામનાતણા
ત્રાજવાને અનુમોદન આપતો.

આમ સમતુલા એક સચવાતી ને જીવી શકતું જગત્.
એમના કૂર પંથોને ચંડોત્સાહ હતો આગે ઘકેલતો,
પોતાના ધર્મને છોડી બીજા ધર્મ 'પાખંડ' નામ પામતા,
દંડાતા ને રકતે રાતા થતા હતા;

પૂછતા 'તા પ્રશ્ન તેઓ અને કેદી બનાવતા,
રિબાવી મારતા, બાળી દેતા, ઘા કરતા હતા,
ને જીવને બળાત્કારે સ્વધર્મ છોડવાતણી
કે મૃત્યુ ભેટવાકેરી તેઓ ફરજ પાડતા.

સંઘટ્ટે સંપ્રદાયોના ને પંથોના ચાલતા ઝઘડામહી
લોહીથી ખરડાયેલી ગાદીએ ધર્મ બેસતો.

સેંકડો જુલમો સાથે દમનો ને સંહારો ચાલતા હતા,
છળ ને બળને યોગે એકતાની સ્થાપના કરતા હતા.

માત્ર આભાસને મૂલ્ય સત્યનું મળતું તહીં:
આદર્શ બનતું લક્ષ્ય દુરાત્મ-ઉપહાસનું:

ધુત્કારાયેલ ટોળાથી, ને હસાતી મતિથી મતિમંતની
 બહિષ્કૃત બની આત્મખોજ ત્યાં અટતી હતી;
 મનાતી એ હતી કોઈ સ્વપ્નના સેવનારની
 જાતને ઠગવા માટે જાળ એક વિચારની,
 કપોલકલ્પના ઘેલી કે કો દંભીકેરી વાત બનાવટી,
 સહજસ્ફુરણા એની ભાવાવેગ વડે ભરી
 અવિદ્યાનાં ચક્કરોમાં ખોવાયેલાં
 તમોગ્રસ્ત મનોમધ્ય રેખામાર્ગ રચી જતી.
 અસત્ય ત્યાં હતું સત્ય, અને સત્ય અસત્ય ત્યાં.
 રાજ્યો નરકનાં હામભેર ભીડી સ્વર્ગમાર્ગે વળી જતા
 યાત્રીએ ઊર્ધ્વના આંહી અવશ્ય થોભવું પડે
 યા જોખમે ભરેલે એ સ્થાને મંદ ગતિએ ચાલવું પડે,
 અધરે પ્રાર્થના ધારી અને નામ મહનીય ધરી મુખે.
 વિવેકબુદ્ધિના તીક્ષ્ણ શૂલાગ્રે જો સૌ શોધ્યું નવ હોય તો
 જૂઠાણાની અંતહીન જાળમાં એ ભૂલેચૂકે પ્રવેશતો.
 શત્રુનો લાગતો હોય શ્વાસ ગરદને યથા
 તેમ ખભાતણી પૂઠે વારે વારે કરવી દૃષ્ટિ જોઈએ;
 નહીં તો ચોર શો આવી ઘા દગાખોર થાય તો
 ભોંયભેગા થવાયે ને પાપના તીક્ષ્ણ શૂળથી
 પીઠે વીંધાઈ નાપાક એ જગાએ ત્યાં જડાઈ જવાય છે.
 માર્ગે શાશ્વતના આવી રીતે થાય વિનિપાત મનુષ્યનો
 ને આત્માને એકમાત્ર મળેલી તક કાળમાં

દંડ રૂપે પડે છે કરવી જતી,
 અને એના સમાચાર વાટ જોતા દેવો પાસ ન ખોંચતા,
 ચૈત્યોને પત્રકે ચિહ્ન 'ગુમ' એવું મુકાય છે.
 વ્યર્થ નીવડતી આશા સૂચવતું નામ એનું બની જતું,
 મૃત સંસ્મૃત તારાનું પદ એને મળે પછી.
 પ્રભુને દ્વેષ્યે રાખી રહેલાઓ જ એકલા

સુરક્ષિત હતા તહીં:

કવચે વીરતાકેરા ને શ્રદ્ધાની સમશેરે સજાયલા

રહીને ત્યાં તેમને ચાલવું પડે,
 પ્રહાર કરવા હસ્ત સજ્જ રાખી ને આંખો શત્રુ શોધતી,
 ભાલા જેવી દૃષ્ટિ આગળ નાખતા
 વીરો ને લડવૈયાઓ જ્યોતિના સૈન્યના જતા.
 બને મુશ્કેલ સૌ તો યે, એ પસાર ભય ઘોર થઈ જતો,
 વધુ શાન્ત અને શુદ્ધ હવામાં મુક્તિ મેળવી
 એકવાર ફરી અંતે શ્વસવાનું,
 હસવાનું કરી સાહસ એ શકે.
 સાચા સૂરજની નીચે એકવાર ફરીથી એ કરે ગતિ.
 જો કે નરક ત્યાં દાવો રાજ્યનો કરતું હતું
 છતાં આત્મા શક્તિમંત હતો તહીં.

વિવાદ વણ રાજા આ
 કોઈનીય નહીં એવી જગા પાર કરી ગયો;
 આદિષ્ટકાર્ય શૃંગોનું એને સોંપાયલું હતું
 અને એને મહાગર્તેય માગતો:
 એના માર્ગમહીં આડું કોઈ ઊભું રહ્યું નહીં,
 શબ્દ કોઈ હતો ના ત્યાં નિષેધતો.
 કેમ કે માર્ગ નીચેની દિશાકેરો ઝડપી ને સહેલ છે,
 ને હવે રાત્રિની પ્રત્યે એણે સ્વ-મુખ ફેરવ્યું.

વાટ જોતો હતો જ્યાદા અંધકાર
 અને રાજ્ય જ્યાદા ખરાબ જે હતું,
 જો કે જ્યાદા ખરાબ સંભવી શકે
 જ્યાં બધું યે પરાકાષ્ટારૂપ છે દુષ્ટતાતણી;
 પરંતુ વસ્ત્રધારીને વસ્ત્રહીન સૌથી ખરાબ લાગતું.
 ત્યાં કદાપિ ન 'તો પ્રભુ,
 ન' તું સત્ય કદાપિ ત્યાં, ન 'તી જ્યોતિ પરાત્પરા,
 યા તો સત્તા જરા યે ત્યાં એમની ચાલતી ન 'તી.
 જેમ કો સરકી જાય ક્ષણકેરી ઊંડી એક સમાધિમાં
 મનની હદ ઓળંગી બીજી કો દુનિયામહીં,

તેમ એ એક સીમાને વટાવી પાર સંચર્યો,
 જેની છૂપી નિશાનીને નેન ના નીરખી શકે
 છતાં સંવેદના જેની થાય છે ચૈત્ય આત્મને.
 એક કવચથી રક્ષા અને ચંડ પ્રદેશે એ પ્રવેશિયો,
 રાત્રિની કચરે છાઈ દીવાલોની
 ને જંગલી અને ગંદા લત્તાઓની વચે તહીં
 જોયું કે ભટકી પોતે રહ્યો 'તો કો તજેલા જીવના સમો.
 ગંદા ને ઘૂસરાં એની ચોપાસે ઝૂંપડાં હતાં
 પડોશે ભવ્ય મહેલોના વિકૃતત્વ પામેલી શક્તિઓતણા,
 અમાનુષી રહેઠાણો, મહોલ્લા દાનવોતણા.
 રખાતો પાપમાં ગર્વ
 પોતાની એ દુર્દશાને છાતી શી રાખતો હતો;
 દુઃખ વૈભવની પાસે ભૂત શું ભમતું રહી
 દાબતું 'તું કૂર કાળાં પરાં સ્વપ્ન-જિંદગીનાં પુરોતણાં.
 દ્રષ્ટા આત્માતણી આગે જિંદગી ત્યાં બતલાવી રહી હતી
 છાયે છાયેલ ઊંડાણો ચમત્કારતણાં નિજ અજીબ કે.
 આશા વગરની દેવી એ હતી કો પ્રબળા પતિતા તથા
 અંધકારે ગ્રસાયેલી, ઘોર કો ડાકિનીતણા

જાદૂ-મંત્રે વિરૂપિતા,

કંગાલ કોટડે કોક વેશ્યારૂપે મહારાણી ન હોય શું
 તેમ નિર્લજ્જ ને નગ્ન ઉન્મત્તાનંદ માણતી
 જિંદગી કરતી ઊંચું પોતાનું મુખ પાપિયું,
 હતું જોખમકારી જ્યાં સૌન્દર્ય, મોહિની હતી
 ભયહેતુ બની જતી,
 શોભમાન સ્તનો પ્રત્યે આકર્ષાને કંપાયમાન ચુંબને
 ત્રાસ વર્તાવતી હતી,
 તેમના ગર્તની પ્રત્યે લોભાવીને લઈ જતી
 આત્માના વિનિપાતને.

દૃષ્ટિના ક્ષેત્રની મધ્યે

જેમ ચિત્રપટે કોઈ યા તો ચાલી રહેલી કોઈ તાસકે

તેમ અશામ્ય ઓપંતા ઓથારોના
 નિજ આડંબરોને એ ગણાયેલ બનાવતી.
 પૃષ્ઠભૂમિ પરે કાળી આત્મારહિત લોકની
 છાયા ને ઘૂંઘળી જ્યોતિ વચ્ચે એનાં નાટકો ભજવ્યે જતી,
 ઊંડાણોની આર્તિકેરાં નાટકો એ લખાયલાં
 જીવંત વસ્તુઓતણા

વ્યથાવ્યાકુલતાપૂર્ણ જ્ઞાનતંતુતણી પરે:
 ઘોરતાનાં મહાકાવ્યો, પ્રતાપ રૌદ્રતાભર્યો,
 વિરૂપ પ્રતિમાઓ જે કીચડે જિંદગીતણાં
 ઈડાં જેમ મુકાયેલી ને સંસ્તબ્ધ બનેલ ત્યાં,
 બીભત્સ રૂપવાળાંની રેલંછેલ અને તેવાં જ કર્મની,
 પાષાણભૂત હૈયામાં દયાભાવ સ્તંભિત કરતી હતી.
 પાપનાં પટ-હાટોમાં

ને જ્યાં થતો અનાચાર ને નિશા-નિલયોમહી
 નામ જેને અપાયું છે કાયાના વ્યભિચારના
 કીર્તિહારી કલંકનું,

ને નીચ કલ્પનાઓ જે છે આલેખેલ આમિષે
 તેમણે કામવાસના

સુશોભનકલાકેરે રૂપે પરિણતા કરી:
 આપી પ્રકૃતિએ છે જે બક્ષિસો તે
 પ્રયોજને વિકારોએ વિરૂપી નિજ કૌશલે
 જીવતા મૃત્યુનું બીજ બોયેલું તે નિત્યજીવી બનાવતી,
 પંકકેરે પાનપાત્રે મદ્ય પાતી મત્ત કામોપભોગનું,
 જંગલી જીવને રૂપ આપતી એ દંડ ધારંત દેવનું.
 અપવિત્ર અને કૂર વિધે કામે રચ્યાંપચ્યાં,
 વૈરૂપ્ય ધારતાં મુખે,

જુગુપ્સા ઉપજાવંતાં, કારમાં કાળનૃત્ય શાં,
 ચિત્રો રાત્રિતણા ઊંડા ગર્તોમાંથી આવી સામે પ્રકાશતાં.
 કળા કારીગરી એની ઘોરતાને કરતી મૂર્ત કૌશલે,
 સ્વાભાવિક સ્વરૂપો ને સ્થિત પ્રત્યે ધારીને અસહિષ્ણુતા,

ઉઘાડી પાડતી નાગી રૂપરેખા અતિમાત્ર વિરૂપિતા,
 ને ઠઠાચિત્ર છે તેને પૂરેપૂરું સત્યરૂપ બનાવતી;
 રૂપો વિકૃત પૈશાચી કળાકેરી ક્વાયત બતાવતાં,
 રાક્ષસી મુખ-મો'રાંઓ ત્રાસકારી અને અશ્લીલતાભર્યા,
 વિદારતી ઈન્દ્રિયોને

ગૂંદી ગૂંદી વ્યથાપૂર્ણ એમને એ અંગવિન્યાસ આપતાં.
 ન આપે નમતું એવી એ પૂજારણ પાપની
 દુષ્ટતાને મહત્તા ને ગંદકીને ગૌરવ આપતી હતી;
 ઉરગોનાં ઓજકેરી સત્તા વ્યાલસ્વરૂપિણી,
 પેટે ચાલી જવાવાળી શક્તિકેરા આવિભાવ વિચિત્ર કે,
 માહાત્મ્યો સર્પનાં માંડી બેઠાં આસન કર્દમે,
 ઝલકે રગડાકેરી અર્ચા આકર્ષતાં હતાં.

આખી પ્રકૃતિ ખેંચીને પોતાના ચોકઠાથકી

અને મૂળથકી બહાર કઢાયલી

અસ્વાભાવિક વિન્યાસે આમળીને હતી મુકાયલી તહીં:
 જડતાપૂર્ણ ઈચ્છાને ઘૃણા તેજ બનાવતી;
 યાતના ત્યાં બનાવાતી
 ભોજ્ય રાતા મસાલાએ ભર્યું મસ મુદાતણું,
 દ્વેષને લાલસાકેરું કામ સોંપાયલું હતું,
 અને આશ્લેષનું રૂપ ધારતી 'તી રિબામણી;
 વિધિયુક્ત વ્યથાકેરાં નૈવેદ્યોનું થતું અર્પણ મૃત્યુને;
 અદિવ્યને સમર્પાતી હતી સેવા-સમર્થના.

નવું સૌન્દર્યનું શાસ્ત્ર નારકીય કલાતણું
 આત્મા ધિક્કારતો તેને ચાહવાને મન કેળવતું હતું,
 ઘુજારીએ ભરાયેલી શિરાઓ પર લાદતું

હતું સ્વામી-નિષ્કેરી અધીનતા,

સ્પંદાવતું બલાત્કારે એ અનિચ્છુ શરીરને.

સત્ત્વના સારને પાપે કલંકિત બનાવતા

આ હીણા રાજ્યની મહીં

અત્યંત માધુરીપૂર્ણ અને સંવાદિતાભરી

છે જે સુંદરતા તેને પ્રેરવાના મનાઈ-હુકમો હતા;
 હૈયાના ભાવને મંદ બનાવીને પોઢાડયો નીંદરે હતો
 ને તેનું સ્થાન આપ્યું 'તું ચાહીસાહી ઈન્દ્રીના રોમહર્ષને;
 ઈન્દ્રિયોને રુચે એવી શેડો માટે સૂક્ષ્મ શોધ થતી જગે.
 શીત સ્વભાવની સ્થૂલ બુદ્ધિ ન્યાયાધીશ સ્થાને અહીં હતી,
 ઈન્દ્રીનો ચટકો, ઠેલો, ચાબખો, એ

એને માટે આવશ્યક બન્યા હતા,
 કે જેથી શુષ્કતા રૂક્ષ અને એના મરેલા જ્ઞાનતંતુઓ
 સંવેદતાં બની લહેવા માંડે આવેગ, શક્તિ ને
 તિક્તતા જિંદગીતણી.

ફિલસૂફી નવી એક પાપના અધિકારનો
 સિદ્ધાંત સ્થાપતી હતી,
 પડતીનો સડો ધીરા ઝબકારે ભરેલ જે
 તેમાં ગૌરવ માનતી,

કે વ્યાલ-શક્તિને દેતી વાણી કે જે સમજાવી મનાવતી,
 ને આદિકાળના એક જંગલીને કરતી સજ્જ જ્ઞાનથી.
 ચિંતનલીનતા માત્ર હતી ઝૂકી પ્રાણ ને દ્રવ્યની પરે,
 પાછલે બે પગે ઊભા થયેલા કો બેકાબૂ પશુરૂપમાં
 પલટાયું હતું મન;

ભાંખોડિયાં ભરી ખાડે સત્યાર્થે એ ખોદવા માંડતું હતું,
 અવચેતન-જ્વાળાના

ભભૂકાઓ વડે માર્ગ ખોજનો અજવાળતું.
 અધોગર્તમહીં છે જે ગંદકી ને કોહવાણો છુપાયલાં
 તે ત્યાંથી પરપોટાતાં ઊંચે આવી હવા ત્યાંની બગાડતાં:
 આને એ આપતું નામ નિશ્ચયાત્મક વસ્તુનું
 ને સાચી જિંદગીતણું.

આની બની હતી હાવે હવા દુર્ગંધથી ભરી.

ગુપ્ત રાત્રિથકી બહાર

જંગલી પશુનું જોશ સરપી આવતું હતું
 ને વશીકરણે પૂર્ણ આંખોથી એ સ્વશિકાર નિરીક્ષતું;

રાજા અશ્વપતિની આસપાસમાં
 પ્રહર્ષ પાશવી સુસ્ત અવસ્થામાં પડ્યો પડ્યો
 હતો હાસ્ય કરી રહ્યો
 જ્વાળાના છંટકારોને કાઢતા અગ્નિના સમો;
 હવામાં ખડકાઈ'તી લાલસાઓ હેવાની ઉગ્રતાભરી;
 હિંસાકારી ટોળીઓ રાક્ષસી બની
 ઝોલે ઝોલાં વિચારોનાં ડંખ દેતાં ઊમટી આવતાં હતાં,
 ત્રાસજનક ગુંજાર સાથ જોશે મનની મધ્ય ઘૂસતાં
 ઝેરી બનાવવા શક્ત પ્રકૃતિના દિવ્યમાં દિવ્ય શ્વાસને,
 અનિચ્છુ પોપચાંઓમાં
 બેળે બેળે કરી માર્ગ આંખો આગળ આણતાં
 કૃત્યો જે કરતાં ખુલ્લું છુપાયેલા નારકીય રહસ્યને.
 જે બધું ત્યાં હતું તે આ નમૂનાનું બન્યું હતું.

જાતિ ભૂતે ભરાયેલી એ ભાગોમાં નિવાસ કરતી હતી.
 પૈશાચી શક્તિ સંતાઈ રહેનારી ઊંડાણોમાં મનુષ્યના
 હૈયાના માનવી ધર્મે દબાયેલી ઊંચી નીચી થતી તહીં
 પ્રશાંત પરમોદાત્ત દૃષ્ટિ દ્વારા વિચારની
 શેહ ખાઈ દબાયેલી,
 ચૈત્યાત્માની આગના ને ભૂમિકંપતણે સમે
 આવે ઊંચે અને લાવે બોલાવી એ જન્મની નિજ રાત્રિને
 બુદ્ધિને ઉથલાવી દે, કબજામાં લઈ જીવન ત્યાં વસે,
 કંપતી પ્રકૃતિકેરી ભોમે મારે મુદ્રા નિજ ખરીતણી:
 આ હતું એમને માટે સ્વીય સત્તાતણું મર્મ ભભૂકતું.
 એક મહાબલી ઓજ, દૈત્ય શો એક દેવતા
 કઠોર બલવંતોની પ્રત્યે, દુર્બળની પ્રતિ
 દુરારાધ્ય બની જતો,
 એવી એ જાત માંડીને મીટ એના સ્થિરીભૂત વિચારનાં
 પાખાણી પોપચાંતણી
 તાકી રહી હતી પોતે બનાવેલા ઉગ્ર નિર્ઘૃણ લોકને.

ઘોર ક્ષુધાતણે મદ્યે હૈયું એનું ચક્ર્યૂર બન્યું હતું,
 બીજાંના દુઃખથી એને હર્ષરોમાંચ આવતો,
 સમૃદ્ધ સુણતી 'તી એ ત્યાં સંગીત મૃત્યુનું ને વિનાશનું.
 સત્તા, સ્વામિત્વ, એ બે ત્યાં એકમાત્ર હતાં સદ્ગુણ ને શિવઃ
 પાપના વાસને માટે હતો એનો દાવો આખા જગત્ પરે,
 એના પક્ષપણું એકહથ્થું ઘોર રાજ્ય એ વાંછતી હતી,
 પ્રાણમાત્રતણું કૂર ભાવિનિર્માણ માગતી.

કાળી જોહુકમીકેરા દમ કાઠી નાખતા ભારની તળે
 એક આયોજને સર્વ રચાતું'તું એકસમાન ઘોરણે.
 શેરીમાં, ઘરમાં, લોકબેઠકોમાં અને ન્યાયાલયોમહી
 ભેટો એને થતો હતો

સત્ત્વોનો જે જણાતાં 'તાં જીવમાન મનુષ્ય શાં,
 ઊંચી વિચારની પાંખે ચઢી વાક્યો ઊંચાં જે વદતાં હતાં,
 કિન્તુ જે સર્વ હીણું છે માણસાઈ થકી અઘઃ
 દુષ્ટતાપૂર્ણ ને નીચું, છેક નીચાં સર્પનાં સર્પણો સમું
 તેને પોતામહી આશ્રય આપતાં.

બુદ્ધિનો હેતુ છે દેવો પાસે દોરી લઈ જવું,
 મનના સ્પર્શથી ઊંચે લઈ દિવ્ય શ્રેણિ પ્રાપ્ત કરાવવી,
 તે બુદ્ધિ અજવાળંતા સ્વપ્રકાશે મહાકાય બનાવતી
 તેમની રાક્ષસી વૃત્તિ કુટિલા જે સ્વભાવથી.
 ઘણી યે વાર કો એક વળાંકે જોખમે ભર્યા
 જાણીતા મુખનો ભેટો થતો ધ્યાને જોતો આનંદથી ભર્યો,
 જ્યોતિની ઓળખી લેવા દૃષ્ટિ જ્યાં એ કરતો કેંક આશ ત્યાં
 અંતરાત્માતણી આંખ સાવધાન દૃષ્ટિ એની બનાવતી,
 ને ઓચિંતી જણાતી ત્યાં મ્હોર-છાપ મારેલી નરકાલથી,
 કે ન ભૂલ કરે એવી અંતઃસંવેદના વડે
 જોતાં આંખે ચઢે રૂડા તેજસ્વી રૂપની મહી
 દૈત્ય, પિશાચ ને કાળું ભૂત કોક બિહામણું.
 મદોદ્ધત તહીં રાજ્ય કરતું 'તું ઉખાહીન શૈલ દ્વદ્યનું બલ;
 હતું જબરજસ્ત એ,

થતાં અધીન સૌ એને એ બહાલી ધારો આસુર આપતો,
 રાક્ષસી કૂરતા ઘોર હાસ્ય ત્યાં કરતી હતી,
 કારમાં કરતી કૃત્ય હર્ષભેર દૈત્ય-દારુણતા તહીં.
 માણસાઈતણો ઠકો કરનારી એ વિશાળ બખોલમાં
 વિચાર શક્તિએ સજ્જ વસતાં 'તાં જનાવરો.
 દયા ને પ્રેમની રેખા જોવાકેરો શ્રમ એળે જતો બધો;
 ક્યાંય માધુર્યનો સ્પર્શ જોવામાં આવતો ન ત્યાં,
 એકમાત્ર હતું જોર અને એના હતા મદદનીશ ત્યાં
 લોભ ને દ્વેષ સાથમાં:

દુઃખમાં ન હતી કોઈ સાહ્ય ને ના હતું કોઈ ઉગારવા,
 વિરોધ કરવાની કે ઉમદા કો શબ્દ ઉચ્ચારવાતણી
 ન'તી હિંમત કોઈની.

અત્યાચારી શક્તિકેરી ઢાલે રક્ષાયલી રહી
 રાજ્યે અઘોર પોતાના ફરમાનો પરે નિજ કરી સહી,
 રક્ત-રિભામણી સીલ રૂપે વાપરતી હતી,
 પોતાના સિંહનાદોની ઘોષણા વિશ્વ આગળે
 તમિઝા કરતી હતી.

મનને કરતું ચૂપ મૌન આંખે દાબડાળું ગુલામ શું
 યા પાઠો શિખવાડેલા તેની માત્ર આવૃત્તિ કરતું હતું,
 તે દરમ્યાન ખેરીને પાઘ માથે, ભલા કો ભરવાડની
 લઈને ડાંગ હાથમાં

પ્રભાવિત અને પાયે પડેલાં હૃદયો પરે
 જીવતા મૃત્યુને જેઓ વ્યવસ્થિત બનાવતા
 ને વેદીએ જૂઠ કેરી કરતા વધ આત્મનો.
 તે મતો ને સંપ્રદાયોને અસત્ય સિંહાસન સમર્પતું.
 આવતા ઠગવામાં સૌ
 કે એમને સમર્પાતી એમની જ ઠગાઈ સેવનામહીં.
 જીવી ના શકતું સત્ય ગૂંગળાવી ભારતી એ હવામહીં.
 વિશ્વાસ રાખતી'તી ત્યાં દુર્દશા નિજ હર્ષમાં,
 ભય ને નબળાઈ ત્યાં હીનતાની

પોતાની ગહરાઈઓ આશ્લેષે રાખતી હતી;
જે સૌ છે હલકું, નીચું, કાર્પણ્યભાવથી ભર્યું,
મેલું, કંગાલ ને દુઃખપૂર્ણ તે સઘળું વળી
સંતોષની નિરાંતે ત્યાં નિજકેરી સ્વાભાવિક હવામહી
શ્વસતું 'તું, અને દિવ્ય મુક્તિ માટે ન ઝંખતું:
ઉદ્ધતાઈ દાખતા ને ઉપહાસ કરંત ત્યાં

અવસ્થાઓતણો જ્યાદા પ્રકાશની,
ગર્તોના અધિવાસીઓ તિરસ્કાર સૂર્યનો કરતા હતા.
આડે બાંધી સ્વયંસત્તા જ્યોતિને બહાર રાખતી;
છે તેવી ભૂખરી જાત રાખવાનો દૃઢ સંકલ્પ સેવતી
પોતાનાં પ્રતિરૂપો છે અદ્વિતીય અને આદર્શ ભવ્ય છે
એવાં ખાલી બણગાં ફૂંકતી હતી:

લૂંટનારાતણા સ્વપ્ન દ્વારા ભૂખ પોતાની ઠારતી હતી;
ગુલામીનો કોસ હોય તાજ જાણે તેમ દેખાડતી જતી,
ગમગીન અને કૂર નિજ સ્વાધીન રાજ્યને
બાથમાં ઘાલતી હતી.

નિર્લજ્જ જીભથી એક વૃષ-કંઠ બરાડતો
એના કર્કશ ને નાગા ઘોંઘાટે એ ભરતો અવકાશને,
ને સત્ય સુણવાની જે ધૃષ્ટતા બતલાવતા
તે સૌને ધમકાવતો,
એકાધિકારનો દાવો કરતો 'તો ફોડાતા કાનની પરે;
પોતાનો મત દેતી 'તી ચૂપચાપ બહેરાયેલ સંમતિ,
બડાઈ મારતા ધર્મમતો રાત્રીમધ્ય ઘોષ ગજાવતા,
એક વાર મનાતો જે દેવ તેવા
પતિતાત્મા પાસ ગર્વ નિજ ધોર ગર્તકેરો રખાવતા.

એકલો શોધવા માટે નીકળેલો રાજા અશ્વપતિ તહીં
સંચર્યો એ પ્રદેશોમાં બિહામણા,
ઉઘેઈનાં પુરો જેમ સૂર્યથી સચવાયલા;
આસપાસ હતાં ટોળાં, પગલાંઓ હતાં ધમકથી ભર્યાં,

હતો ઘોંઘાટ ચોપાસ, ભડકા ભભકી જતા,
 એ સૌ વચ્ચે એ દબાઈ જતો હતો,
 ઝાંખા અંધારથી ઝાઝા ઊંડા ને વધુ જોખમી
 અંધારામાં પ્રવેશતો,
 મનની પાસથી એની જ્યોતિને ઝૂંટવી જતાં
 બળો સામે મલ્લયુદ્ધ કરંત એ,
 ને બાઝી તેમના રે'તા પ્રભાવોને પ્રહારથી
 અળગા નાખતો કરી.

થોડા વખતમાં બહાર નીકળ્યો એ જ્યાં દીવાલો હતી નહીં.
 કેમ કે વસતીવાળાં સ્થળો પૂઠે હવે મુકાયલાં હતાં;
 શમવા માંડતી સાંજતણા પહોળા પટોતણી
 વચ્ચે એ ચાલતો હતો.

અધ્યાત્મ રિક્તતા આછી આસપાસ એહની બઢતી હતી,
 વેરાન ધમકી દેતું ને અનિષ્ટે ભરી એકલતા હતી,
 અદીઠા હુમલા પ્રત્યે મનને જે ઉઘાડું રાખતી હતી,
 કોરું પાનું હતું જેમાં ઈચ્છા થાતાં લખી સૌ શક્તાં હતાં
 સંદેશા કારમા કાઠા કાબૂ વગર કોઈના.

સફરી ટપકા જેમ નીચે જાતા માર્ગો પર પ્રદોષના,
 ઉજ્જડ ખેતરો, ઓઘા અને છૂટી છવાયલી
 ઝૂંપડીઓ તથા થોડાં વાંકાંચૂંકાં ભૂત શાં ઝાડમાં થઈ
 સંચરી એ રહ્યો હતો,

મૃત્યુનું ને સચૈતન્ય શૂન્યકેરું

ભાન આવી એની સામે ખડું થતું.

તે છતાં અણદીઠી ત્યાં પ્રાણ શક્તિ વિરોધી હજુ યે હતી,

મૃત્યુ જેવી જેની સમતુલ સ્થિતિ

જ્યોતિ ને સત્યની સામે થતી હતી,

ને જીવન બનાવી જે દેતી ગાળો ઠંડાગાર અભાવનો.

ઈનકાર કરંતા ત્યાં સુણ્યા એણે અવાજો ભય પ્રેરતા;

ઝોલેઝોલાં ઊભરાતાં ટોળાં માફક ભૂતનાં

એની પર વિચારોનાં થયાં આક્રમણો તહીં,

અંધકારતણાં છાયાભૂતોકેરી તાકી રહેલ મીટનો
 ને જીવલેણ મોં સાથે પાસે આવી રહેલા ભયરૂપનો
 એ શિકાર બની જતો,
 નીચે હમેશ નીચે જ હંકારાતો સંકલ્પે અણજાણ કો,
 એને માથે હતું વ્યોમ-જાહેરાત વિનાશની;
 ત્યાં નિરાશાથકી આત્મા રક્ષવાનો કરતો 'તો પ્રયત્ન એ,
 કિંતુ ત્રાસ વધતી શર્વરીતણો
 ને ઊંચે આવતો ગર્ત દાવો એના આત્મા પર કરંત, તે
 હતો અનુભવંત એ.

વિરમ્યા તે પછી વાસા સત્વોના ને સ્વરૂપો તેમનાં સર્વા
 અને નિર્જનતા એને નિજ નીરવતાતણી
 ગડીઓમાં લપેટતી.

ઓચિંતું લોપ પામ્યું સૌ બહાર કાઢી મુકાયેલા વિચાર શું;
 આત્મા એનો બન્યો ખાલી ખાડો ઊંડો ધ્યાનથી સુણતો જતો,
 જગનો મૃત માયાવી ભ્રમ જેમાં રહ્યો ન 'તો:
 રહ્યું ન 'તું કશું બાકી, મુખ સુદ્ધાં ન પાપિયું;
 એકલો જ રહ્યો એ ત્યાં રાત્રિકેરા ભૂખરા વ્યાલ સાથમાં.
 અનામી સાન્દ્ર કો એક હતી અસ્તિત્વહીનતા,
 જીવતી લાગતી 'તી જે છતાં જેને તન ને મન ના હતાં,
 તે નિકંદન સત્-તાનું કાઢવા તલસંત ત્યાં
 કે જેથી એ હમેશાંને માટે નગ્ન સ્વરૂપમાં
 રહી એકાકિની શકે.

બેડોળ ને ન સ્પર્શાયે એવી દાઢોમહી કો હિંમ્ન સત્વની
 ઝલાયેલો, ગળે દાબ્યો, પેલા તલસતા અને
 ચીકણો રગડો જાણે એવા એ ડબકા વડે,
 આકર્ષાઈ રહેલો કો કાળા ને રાક્ષસી મુખે,
 ગળી જતા ગળા દ્વારા ભીમકાય પેટમાં ઘોર નાશના,
 તેમ અદૃશ્યતા પામ્યું સત્ત્વ તેનું નિજ દૃષ્ટિ સમીપથી
 ઊંડાણોમાંથી ખેંચાતું, ઊંડાણો જે એના પતન કારણે
 બુભુક્ષિત બન્યાં હતાં.

મસ્તિષ્ક મથતું એનું, તેને રૂપરહિતા એક રિક્તતા
 દાબી દેતી હતી તળે,
 જડસો ઘોર અંધાર દેહને દમતો હતો,
 હૈયાને થીજવી દેતી કાને ફૂંકી ધૂસરી એક સૂચના;
 ગૃહથી નિજ હૂંફાળા ખેંચાયેલી કો સર્પાકાર શક્તિથી
 જિંદગી શૂન્ય નિર્વાણ પ્રતિ નાશે ઘસડાઈ રહેલ તે
 ડચકાં ભરતા શ્વાસ-દોરે બાઝી રહી 'તી નિજ સ્થાનને;
 અંધકારમયી જિહ્વા દેહ અશ્વપતિનો ચાટતી હતી.
 અસ્તિત્વ ગૂંગળાવાતું
 જીવમાન રહેવાનો પ્રયાસ કરતું હતું;
 રિક્ત આત્મામહી એના ગળે-દાબી આશા પામી વિનાશને,
 આસ્થા ને સ્મૃતિ લોપાઈ મૃત્યુ પામી ગઈ અને
 આત્માને નિજ યાત્રામાં કરે જે સૌ સાહ્ય તે સાથ સંચર્યું.
 તંગ ને દુખતા એકેએક જ્ઞાનતંતુની મધ્યમાં થઈ
 થયો પસાર સર્પતો નામહીન ભય ના વર્ણવ્યો જતો,
 પૂઠ એની રહ્યો રેખામાર્ગ મર્મ ભેદતો ને પ્રકંપતો.
 સમુદ્ર જેમ કો બદ્ધ અને સ્તબ્ધ ભોગની પ્રતિ વાઘતો
 તેમ અમાનુષી ને ના સહ્યું જાય એવા અશામ્ય દુઃખની
 તેની પાસે શાશ્વતી આવતી હતી,
 એના મૂક સદા રે'તા મનને ગભરાવતી.
 આ એને છે સહેવાનું સ્વર્ગકેરી આશાકેરા વિયોગમાં;
 શાંતિ નિર્વાણની ના જ્યાં એવા ધીરા દુઃખ સ્હેનાર કાળમાં
 ને રિબાઈ રહેલા અવકાશમાં
 એને નિત્ય અસ્તિત્વ ધારવું રહ્યું,
 શૂન્યતા વ્યથિતા એની અવસ્થા અંતહીન છે.
 હૈયું હવે બન્યું એનું પ્રાણહીન ખાલી કો સ્થાનનાં સમું.
 ને એકવાર તેજસ્વી જ્યાં વિચાર હતો તહીં
 આસ્થા ને આશ માટેની માત્ર અશક્તિ છે રહી
 ઝાંખા નિશ્ચલ ભૂત શી,
 હારેલા આત્મની ધાસ્તી ભરેલી દૃઢ ધારણા,

-હતો અમર એ આત્મા કિંતુ દેવરૂપ એ ન હતો હવે,
ખોયો ચિદાત્મ ને ખોયો પ્રભુ, સ્પર્શ

ખોયો જ્યાદા સુખિયાં જગતોતણો.

રહ્યો કિંતુ ટકી એ ત્યાં, ભય ખોટો શમાવિયો,
ગૂંચળાં ગૂંચળાવંતાં સહ્યાં ઘાસ્તીતણાં ને યાતનાતણાં,
પાછી શાંતિ પછી આવી, આવી આત્મદૃષ્ટિ સર્વોચ્ચ શોભતી.

ખાલી ભીષણતા પામી જવાબ શાંત જ્યોતિનો:

નિર્વિકાર અને જન્મમૃત્યુરહિત દેવતા

મહાબલિષ્ઠ ને મૂક જાગ્યો એની મહી, અને

એ લોકે ભય ને પીડા હતી તેની સામે સંમુખતા ધરી.

દૃષ્ટિએ માત્ર કાબૂમાં આણી એણે ભરતીઓ નિસર્ગની;

નગ્ન નરકનો ભેટો કર્યો એણે ઉઘાડા નિજ આત્મથી.

સાતમો સર્ગ સમાપ્ત